

Zakład Historii Średniowiecznej Instytutu Historii UMCS

MARIUSZ BARTNICKI

*Polityka księcia Daniela Romanowicza wobec Litwy
i Jaćwieży w latach 1245–1264*

La politique du prince Daniel Romanowicz à l'égard de la Lituanie et des
Iadzwigues dans les années 1245–1264

Kiedy w 1245 roku Daniel Romanowicz rozbił pod grodem jarosławskim połączone siły króla węgierskiego Beli IV i księcia krakowsko-sandomierskiego Bolesława Wstydliwego, nic nie wskazywało, że owo starcie zbrojne zakończy trwającą od początku XIII wieku rywalizację o ziemię halicką. Prawdopodobnie zimą 1246 roku król węgierski zwrócił się do Cyryla, pieczętnika na dworze halicko-włodzimierskim, z prośbą o pośrednictwo w rozmowach pokojowych z Romanowiczem¹. Cyryl przyjął propozycję węgierską i doprowadził do zawarcia porozumienia, przypieczątowanego małżeństwem syna księcia Daniela Lwa z królowną węgierską Konstancją. Ten nagły zwrot w polityce węgierskiej wobec Rusi otworzył przed księciem Danielem możliwość podjęcia działań zarówno militarnych, jak i dyplomatycznych na zaniedbywanej dotychczas, północnej granicy księstwa.²

---

¹ *Ипатьевская летопись, Полное Собрание Русских летописей*, t. II, Москва 2001, s. 809. Cytowany reprint latopisu wydanego przez A. Szachmatowa w 1908 r. otrzymałem dzięki uprzejmości Pana Profesora Jana Tęgowskiego, za co serdecznie dziękuję.

² Klęska, jaką poniosło Królestwo Węgierskie w starciu pod Jarosławiem, nie była zasadniczym powodem zmiany dotychczasowej polityki wobec Rusi. Trafne wydaje się zdanie M. Hruszewskiego, że istotny wpływ na tę decyzję miała obawa Węgrów przed konfliktem z Mongołami, którzy właśnie w 1245 roku zwrócili uwagę na księstwo halicko-włodzimierskie — M. Грушевський, *История України-Руси*, т. III, Львів 1905, s. 62–63. Pogląd ten dodatkowo uargumentował В. Т. Пашуто, *Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*, Москва 1950, s. 237–238.

Polityka północna Daniela Romanowicza nie doczekała się dotychczas pełnego opracowania. W literaturze przedmiotu ograniczano się jedynie do krótkiej charakterystyki, w której akcentowano przede wszystkim związek jej z przeobrażeniami wewnętrznymi zachodzącymi u plemion jaćwieskich i litewskich.³ Jaćwiegowie zamieszkujący obszar szeroko pojętego pojezierza mazurskiego, na wschodzie sięgającego do Niemna, na zachodzie do rzeki Łęg⁴, na przełomie XII i XIII wieku wykształcili zwartą organizację plemienną. Wzrost ich potencjału militarnego objawiał się w coraz dotkliwszych i częstszych wyprawach łupieżczych m.in. na ziemię włodzimierską. Znacznie poważniejszym przeciwnikiem była jednak Litwa, która w latach czterdziestych XIII wieku zakończyła proces kształtowania swej państwowości.⁵ Zjednoczone pod wodzą kunigasa Mendoga państwo litewskie podjęło energiczną ekspansję na obszar Rusi. W 1239 roku dwaj z bratanków Mendoga Towtywił i Edywid zostali wysłani na podbój Smoleńską⁶, w latach

³ H. Łowmiański, *Studia nad początkami państwa i społeczeństwa litewskiego*, t. II, Wilno 1932, s. 271; H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, Warszawa 1933, s. 44; B. Т. Пашуто, *Хозяйство и техника средневековой Литвы*, „Вопросы Истории”, 1947, nr 8, s. 74-81; id. *Образование литовского государства*, Moskwa 1959, s. 332-364, 368; S. Zajączkowski, *Problemy Jaćwieży w historiografii*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, 1953, t. XIX, z. 1/4, s. 7-56; J. Kamiński, *Jaćwież*, Łódź 1955, s. 141; B. Włodarski, *Problem jaćwieski w stosunkach polsko-ruskich*, „Zapiski Historyczne”, 1958, t. XXIV, s. 27; J. Powierski, *Stosunki polsko-pruskie do 1230 r. ze szczególnym uwzględnieniem roli Pomorza Gdańskiego*, Toruń 1968, s. 122; id., *Rola Jaćwieży w walce ludów bałtyjskich z agresją krzyżacką*, „Rocznik Białostocki”, 1981, t. XIV, s. 88-89; J. Wiśniewski, *Badania nad dziejami osadnictwa ziem dawnej Jaćwieży i jej pogranicza -- wyniki i propozycje*, „Rocznik Białostocki”, 1981, t. XIV, s. 235-258.

⁴ Próbę określenia obszaru zasiedlonego przez Jaćwiegów podjął J. Kamiński. Jego zdaniem, południowo-wschodnią granicę osadnictwa jaćwieskiego stanowiły Niemno i Świsłocza. Grodami, które strzegły osadnictwa ruskiego, były Wołkowysk i Grodno. Granicę mazowiecko-jaćwiesko-ruską stanowiła rzeka Narew z dwoma grodami: Drohiczyinem i Wiżną. Od Narwi w kierunku północnym granica przebiegała wzdłuż środkowego i dolnego biegu rzeki Łęg. Na północy rzekę graniczną stanowiła Goldapa. J. Kamiński, *Jaćwież...*, s. 37-61.

⁵ Kwestia zjednoczenia Litwy pod wodzą księcia Mendoga, a zwłaszcza jego ostateczna cezura, jest dyskusyjna w historiografii. Najdalej genezę państwowości litewskiej przesunął H. Łowmiański, według którego zjednoczenie ziem litewskich nastąpiło w latach 1254-1258. (H. Łowmiański, *Studia...*, s. 328-352). Odmienne zdanie w tym względzie prezentowali J. Łatkowski, *Mendog, król litewski*, Kraków 1892, s. 22-27; J. Totoraitis, *Die Litauer unter dem König Mindowe bis zum Jahre 1263*, Freiburg 1905, s. 52-57 oraz H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie...*, s. 44-49 opowiadający się za latami 1239-1242. Za zjednoczeniem Litwy przed rokiem 1248 opowiada się także E. Gudavičius, *Mindaugas*, Vilnius 1998, s. 212-242.

⁶ J. Łatkowski, *Mendog...*, s. 28; H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie...*, s. 62; K. Stopka, *Próby chrystianizacji Litwy w latach 1248-1263*, „Analecta Cracoviensia”, 1987, t. XIX, s. 8.

1238–1248 Litwini zajęli obszar tzw. Rusi Czarnej. Pod zwierzchnictwem litewskim znalazło się także sąsiadujące z księstwem halicko-włodzimierskim księstwo połockie, a być może także i pińskie.⁷ Dla księcia Daniela było to wyraźne ostrzeżenie, że władca litewski Mendog zamierza wykorzystać osłabienie księstw ruskich spowodowane najazdem mongolskim dla dalszych nabytków na Rusi. Problem jaćwieski i litewski miał więc pierwszorzędne znaczenie dla księcia halicko-włodzimierskiego po 1245 roku i wywarł istotny wpływ na jego poczynania dyplomatyczne wobec innych ośrodków politycznych, zwłaszcza zaś Mazowsza i Zakonu Krzyżackiego

Książę Daniel, podejmując działania militarne przeciw Litwie, wykorzystwał konflikt, jaki wówczas zaistniał wśród książąt litewskich. Z relacji kronikarza, zapisanej pod 1248 rokiem, dowiadujemy się, że w czasie kiedy książęta Towtywił i Edywid Dowsprunkowicze oraz książę żmudzki Wikint wyprawili się na ziemię smoleńską, Mendog zajął ich posiadłości na Litwie. Wówczas to wygnani Dowsprunkowicze zwrócili się o pomoc do swojego szwagra księcia Daniela.⁸

Interpretacja tego przekazu nie jest jednoznaczna w literaturze naukowej. Już J. Latkowski zauważył, że zawiera on kilka wydarzeń dość odległych czasowo od siebie. Walki o Smoleńsk toczyły się bowiem przed 1239 rokiem, na co wskazuje dość lakoniczna informacja latopisu ławrientiewskiego, który donosi o wygnaniu z tej ziemi Litwinów i pokonaniu ich księcia przez Jarosława Wsiewłodowica w 1239 roku.⁹ Pojawienie się Dowsprunkowiczów i księcia żmudzkiego Wikinta na dworze włodzimierskim datować natomiast możemy na 1248 rok.¹⁰ Spór Towtywiła i Edywida z Mendogiem sięgać więc musiał genezą do wspomianej wyprawy smoleńskiej.¹¹ Henryk Łowniański zwrócił jednak uwagę na pewną niekonsekwencję wynikającą z rozbieżności w datacji konfliktu.¹² Wydaje się jednak, że chronologię wydarzeń można pogodzić, przyjmując pogląd, iż Dowsprunkowicze w 1239 roku po wygnaniu ze Smoleńska schronienia szukali nie na Litwie, a na ziemiach ruskich

⁷ H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie...*, s. 44–49; K. Stopka, *Próby chrystianizacji...*, s. 8.

⁸ ПСРП, т. II, s. 815.

⁹ *Лаврентьевская летопись [в:] Полное Собрание Русских Летописей*, т. I, Санкт-Петербург 1846, s. 469. J. Latkowski, *Mendog...*, s. 28. Por. J. Totoraitis, *Die Litauer unter dem König Mindowe...*, s. 52–57; H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie...*, s. 62.

¹⁰ М. Грушевський, *Хронологія подій галицько-волинської літописи*, Львів 1901, s. 35.

¹¹ H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie...*, s. 66; H. Łowniański, *Studia...*, s. 271; K. Stopka, *Próby chrystianizacji...*, s. 8.

¹² Według Łowniańskiego wyprawa na Smoleńsk mogła odbyć się na krótko przed 1248 r. — H. Łowniański, *Studia...*, s. 332–335.

w Połocku.¹³ W oparciu o to księstwo ruskie mogli podjąć także rywalizację z Mendogiem. Być może już wówczas doszło do nawiązania kontaktów z księstwem halicko-włodzimierskim. Hipotezę taką potwierdza zawarcie związku małżeńskiego między siostrą Dowsprunkowiczów a księciem Danielem.

W historiografii czas zawarcia tego małżeństwa nie jest ściśle określony. Przyjmowano, że doszło ono do skutku przed 1252 rokiem.¹⁴ Próbę dokładniejszego ustalenia daty tego mariażu podjął D. Dąbrowski. Zwrócił on uwagę na fakt, że nie mogło być ono zawarte pomiędzy październikiem 1245 roku a marcem 1246, gdyż w owym czasie książę Daniel przebywał z wizytą u Batu-chana. Mało jest też prawdopodobne, by doszło do małżeństwa po 1246 roku, gdyż strona ruska wówczas bardziej zaangażowana była w rokowania pokojowe z Węgrami oraz Stolicą Apostolską.¹⁵ Analiza sytuacji politycznej wskazuje, iż związek księcia Daniela z siostrą Dowsprunkowiczów został zawarty między 1242 (wówczas po raz ostatni jest wzmian-

¹³ A. Prochaska, *Od Mendoga do Jagielly*, cz. 1 [w:] *Litwa i Ruś*, Kraków 1912, t. I, r. 1–2, s. 21; A. M. Amman, *Kirchenspolitische Wandlungen im Ostbalticum bis zum Tode Alexander Newski's*, Roma 1963, s. 271–278; K. Stopka, *Próby chrystianizacji...*, s. 9–10. Odmienne zdanie na temat pobytu Dowsprunkowiczów w Połocku ma E. Gudavicius, *Polityczne problemy królestwa litewskiego w połowie XIII w.*, [w:] *Ekspansja niemieckich zakonów rycerskich w strefie Bałtyku od XIII do połowy XVI wieku. Materiały z konferencji historyków radzieckich i polskich w Toruniu z 1988*, pod red. M. Biskupa, Toruń 1990, s. 65. Wprawdzie należy odrzucić przekaz *Kroniki Strykowskiego*, wprost wspominający o Towtywile jako księciu połockim, na którym opierał swe poglądy Prochaska, ale pozostaje nam szereg innych wiarygodnych wzmianek źródłowych wskazujących na taką ewentualność. *Latopis nowogrodzki* wspomina o jakichś Litwinach, którzy z Polotczanami uderzyli na Smoleńsk (*Erste Novogroder Chronik nach ihrer ältesten redaktion* (Synodalhandschrift) 1016–1333/1352, ed. Joahim Dietze, Leipzig 1971, s. 212). W 1262 r. Towtywil występuje zaś jako książę połocki (*Erste Novogroder Chronik...*, s. 213). To, że książęta litewscy znajdowali schronienie przed prześladowaniami poza granicami Litwy, potwierdza przykład księcia nalszczańskiego Dowmonta, który uciekł z ojcowizny na czele 300-osobowej drużyny i został przyjęty przez Pskowian. Pod jego wodzą Pskowianie zorganizowali nawet wyprawę na samą Litwę. (*Erste Novogroder Chronik...*, s. 215. Por. S. C. Rowell, *Dovmont-Timofey of Pskov, his Life and Cult*, „Oxford Slavonic Papers”, H. series, vol. XXV, 1992, s. 3–9. (Niedostępna pracę S. C. Rowella otrzymałem dzięki uprzejmości Pana Profesora Jana Tegowskiego, za co serdecznie dziękuję.)

¹⁴ N. Baumgarten, *Первая ветвь князей галицких* [w:] *Летопись историческо-родословного общества*, Москва 1908, IV, tab. XI; W. Dworzaczek, *Genealogia*, Warszawa 1959 tab. 27. Według J. Latkowskiego, *Mendog...*, 36. S. Zajączkowskiego, *Studia nad dziejami Żmudzi w XIII w.*, Lwów 1925, s. 61; H. Łowniańskiego, *Studia...*, s. 278; H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie...*, s. 65–66 małżeństwo to doszło do skutku przed 1249 r.

¹⁵ D. Dąbrowski, *Małżeństwa Daniela Romanowicza*, [w:] *Venerabiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej*. Prace ofiarowane prof. J. Bieniakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej, red. A. Radzimiński i in., Toruń 1997, s. 48–50; id., *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wolyńskich*, Poznań–Wrocław 2002, s. 74–77.

kowana pierwsza żona Daniela Anna) a 1245 rokiem. Według Dąbrowskiego, w tym przedziale czasowym istniała między Mendogiem a księstwem halicko-włodzimierskim koniunkturalna wspólnota interesów. Miała ona polegać na tym, że Litwie silnie zaangażowanej w walki przeciw Krzyżakom i księstwom północnoruskim zależało na spokoju na południu, z kolei księstwo halicko-włodzimierskie walczące o wzmocnienie swojej pozycji politycznej chętnie korzystało z pomocy litewskiej.¹⁶ Przedstawiona argumentacja budzi pewne zastrzeżenia. Przede wszystkim trudno znaleźć w latach 1242–1244 przykłady współdziałania rusko-litewskiego, co więcej, wiadomości źródłowe wskazują raczej na istnienie konfliktu między oboma księstwami.¹⁷ Zastanawiający jest także fakt, że Mendog decydował się na wzmocnienie swojego sojuszu z Rusią, popierając małżeństwo Dowsprunkowiczówny z księciem włodzi-mierskim. Dowsprunk, brat Mendoga, cieszył się na Litwie dość znacznym poparciem. Wierni mu bojarzy po jego śmierci wspierali zapewne Towtywiła i Edywida.¹⁸ Zmierzając do zjednoczenia Litwy, Mendog zapewne miał świadomość, że doprowadzi to wcześniej czy później do konfliktu z bratankami.

Wydaje się więc bardziej prawdopodobne, że z propozycją małżeństwa swej siostry z Danielem wyszli sami Dowsprunkowicze, księżęta Edywid i Towtywił. W ten sposób uzyskali pomoc ruską w walkach ze stryjem Mendogiem. Małżeństwo to mogło być zawarte między 1243 a 1244 rokiem, na te lata przypadają bowiem starcia litewsko-ruskie¹⁹. Przebywający w Połocku księżęta litewscy dość łatwo mogli nawiązać kontakty z Romanowiczami. Dla Daniela małżeństwo to także oznaczało znaczne korzyści polityczne. Zagrożony ekspansją coraz silniejszego państwa litewskiego, zyskiwał on możliwość jego zneutralizowania poprzez popieranie malkontentów. Decydujący argument przemawiający za hipotezą, iż małżeństwo Daniela z Dowsprunkowiczówną było rezultatem działań dyplomatycznych księżąt Towtywiła i Edywida znajdujemy we wspomnianym już przekazie kroniki halicko-włodzimierskiej. Mendog zagrożony najazdem bratanków sprzymierzonych z księciem Danielem, wysłał do księcia ruskiego posłów z prośbą, by nie popierał Dowsprunkowiczów. Jednak Romanowicz, jak podaje dalej latopis, nie posłuchał go, bo „сестра бѣ ея (Towtywiła i Edywida) за Даниломъ”.²⁰

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ ПСРЛ, т. II, s. 792, 797, 798.

¹⁸ H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie...*, s. 57–58. Według słów kronikarza, Mendog zajął „бещисленое нмъние й. притрано бѣ батьство...” Towtywiła i Edywida ПСРЛ, т. II, s. 815.

¹⁹ ПСРЛ, т. II, s. 792, 797, 798.

²⁰ ПСРЛ, т. II, s. 815–816.

Na decydującą rozprawę z Litwą ksiązę halicko-włodzimierski zdecydował się w 1248 roku po zawarciu porozumień pokojowych z królestwem węgierskim oraz księstwem krakowsko-sandomierskim. Według relacji kronikarza:

„Данило сгада с братомъ си посла в Ляхы ко княземъ Лядьскъмъ река: яко время есть хрестьяномъ на поганѣъ яко сами имѣють рать межи собою. Ляхове же ѿбѣщаша нѣ исполниша. Данилоу же и Василкоу пославшима Выкышѣта во Ятвязѣ и во Жемоитѣ ко Нѣмцемъ в Ригоу”.²¹

W historiografii kwestią sporną jest, czy rzeczywiście ksiązę Daniel był inicjatorem wciągnięcia do koalicji antymendogowej Zakonu Inflanckiego. Zdaniem części historyków, pertraktacje z Rygą zostały podjęte przez Wikinta, który jako ksiązę żmudzki łatwiej mógł podolać temu zadaniu.²² Pogląd taki wydaje się mało prawdopodobny, jeżeli weźmiemy pod uwagę liczne konflikty zbrojne Wikinta z siłami zakonnymi w latach, kiedy władał on na Żmudzi. Zapewne nie stwarzało to dobrej atmosfery do negocjacji. Bardziej uzasadnione wydaje się przypuszczenie, że to Daniel Halicki odegrał decydującą rolę w zawieraniu sojuszu wojskowego z zakonem. Jak słusznie zauważył J. Latkowski, zbliżenie między państwem inflanckim a księstwem halicko-włodzimierskim nastąpiło już w 1247 roku, podczas wizyty arcybiskupa Prus i Infant Alberta na Rusi.²³ Wówczas to Albert mógł nawet zachęcać Daniela do wspólnej akcji przeciw Litwie, która hamowała postępy wojsk zakonnych w Kuronii. Za udziałem Daniela w pertraktacjach z państwem inflanckim przemawia także relacja kroniki halicko-włodzimierskiej, według której Niemcy za radą Romanowicza zdecydowali się zawrzeć porozumienie z Wikintem i przystąpić do koalicji przeciw Mendogowi.²⁴ Romanowicz odegrał więc rolę rozjemcy w konflikcie między zakonem a księciem żmudzkiem. Wikint występował w charakterze posła księcia ruskiego być może z przyczyn praktycznych, znał on obyczaje panujące na dworze landmistrza. Ksiązę żmudzki jako poseł księcia Daniela zdołał licznymi darami skłonić do udziału w koalicji także część plemion jaćwieskich.

Siły koalicji uderzyły na Mendoga z trzech stron. Zbrojną akcją rozpoczęli Rusini, podejmując działania na Rusi Czarnej, uderzając na grody: Nowogródek, Zdzitów, Wołkowyjsk i Słonim. Równocześnie Towtywil z posiłkami

²¹ *Ibid.*

²² K. Stopka, *Próby...*, s. 12–13, H. Łowmiański, *Studia...*, s. 278; H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie...*, s. 67; В. Т. Пашуто, *Образование литовского государства...*, s. 378.

²³ J. Latkowski, *Mendog...*, s. 36.

²⁴ *Latoris wygażnie zaznacza że: „Немцем же ѿвѣщавшимъ Данилоу яко тебе дѣля миръ створимъ со Выкынтомъ” ПСРЛ, т. II, s. 816.*

ruskimi wkroczył na Litwę właściwą, a Zakon Inflancki na Żmudź.²⁵ Kierunek działań wojsk halicko-włodzimierskich pokrywał się zapewne z roszczeniami terytorialnymi Romanowiczów. Wyprawa na Litwę zakończyła się pełnym sukcesem. Wojska przeciwników przeniknęły w głąb Litwy. Mendog, zdając sobie sprawę z groźby zaistniałej sytuacji, podjął zdecydowane kroki w celu rozbitcia koalicji. Wysłał potajemnie posła do landmistrza Andrzeja Stirlanda z licznymi darami i propozycją, by ten zgładził przebywającego w Rydze Towtywila. Mistrz Andrzej wprawdzie odmówił, ale zaproponował księciu litewskiemu, by przyjął chrzest i poddał się opiece Stolicy Apostolskiej.²⁶ Mendog zdecydował się na propozycję Andrzeja, wyłączając w ten sposób siły katolickie z udziału w walkach na Litwie.

Sukces Mendoga był możliwy dzięki temu, że w Rydze ścierały się wówczas interesy kilku obozów, które miały zupełnie odmienne koncepcje polityki wobec Litwy. Na czele obozu opowiadającego się za sojuszem z Mendogiem stał landmistrz Andrzej Stirland. Popierali go bracia zakonni i ludność Inflant. Drugi obóz składał się z duchowieństwa inflanckiego, które wzięło stronę Towtywila.²⁷ Powody, dla których biskup Mikołaj i prepozyt kapituły ryskiej opowiedzieli się za Dowsprunkowiczem, który przyjął chrzest na krótko przed Mendogiem, wyjaśnia kronika halicko-włodzimierska, gdzie czytamy:

„Тевтвильоу же исповѣдь пискоупъ и пребоць Виръжань, сожалишаси по немь, вѣдахѹ бо аще Тевтвиль не бы изгнанъ Литовская земля в роукоу бѣ ихъи крѣине неволею прияли быша”.²⁸

Biskup ryski widział w Towtywile kandydata na wasala, który otrzymałby od niego część Litwy w lenno, natomiast pozostała część uległaby podziałowi między biskupstwo a Zakon.²⁹ Być może na udział w tym podziale liczył i Daniel Halicki. Trzecim przeciwnikiem politycznym Andrzeja Stirlanda był arcybiskup Inflant i Prus Albert Suerber. Albert, dążąc do zapewnienia sobie dominującego stanowiska w prusko-inflanckiej prowincji, popadł w konflikt z zakonem. Na tym tle doszło do jego współdziałania z Danielem Romanowiczem. Nawiązując zgodnie z zaleceniem papieskim kontakty z Romanowiczami, być może poparł ich w rywalizacji o ziemie jaćwieskie, do których

²⁵ *Ibid.*, s. 816.

²⁶ *Ibid.*; por. J. Latkowski, *Mendog...*, s. 37–38.

²⁷ H. Łowmiański, *Studia...*, s. 313–317; K. Stopka, *Próby...*, s. 15–18; M. Hellman, *Die Erzbischöfe von Riga und Litauen vom 13. bis zum 15. Jahrhundert [w:] Balticum. Studia z dziejów gospodarki i kultury XII–XVII w. ofiarowane Marianowi Biskupowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, pod red. Z. H. Nowaka, Toruń 1992, s. 123–130.

²⁸ ПСРЛ, t. II, s. 817.

²⁹ K. Górski, *Zakon krzyżacki a powstanie państwa pruskiego*, Wrocław 1977, s. 33–34; H. Łowmiański, *Studia...*, s. 304; K. Stopka, *Próby chrystianizacji...*, s. 11.

pretensje zgłaszał też i zakon.³⁰ Nie możemy wykluczyć, że właśnie pod wpływem Alberta Daniel zabiegał w Stolicy Apostolskiej o potwierdzenie praw do ziemi, którą zdobędzie w walkach z poganami. Papież Innocenty IV przychylił się do prośby księcia ruskiego i wydał stosowną bullę 27 sierpnia 1247 roku.³¹ Albert Suerber mógł także wskazać Danielowi możliwość pozyskania Zakonu do koalicji przeciw Mendogowi, bowiem około 1248 doszło do chwilowego ocieplenia w kontaktach arcybiskupa z landmistrzem.

Decyzje landmistrza Andrzeja, by poprzeć Mendoga, wynikały z przesłanek ściśle politycznych. Zakon za jednym zamachem przywiódł do chrztu całą Litwę, co zapewne przyniosło istotny wydzźwięk w Stolicy Apostolskiej. Bardzo prawdopodobne jest, że Krzyżacy w ten sposób chcieli zaszachować działania arcybiskupa Alberta, który nawiązał porozumienie nie tylko z Daniłem, ale także podjął zabiegi o pozyskanie księcia Nowogrodu Wielkiego Aleksandra Newskiego.³²

Przyjęcie chrztu przez Mendoga było zupełnym zaskoczeniem dla Daniela Halickiego. Nie tylko powodowało to wycofanie się z walk jednego z najpotężniejszych członków koalicji Zakonu Inflanckiego, ale stawiało także w dość niewygodnym położeniu samych Romanowiczów. Zabiegając o pomoc Innocentego IV przeciw Mongołom, nie mogli oni równocześnie walczyć z państwem, które oficjalnie znajdowało się pod opieką Stolicy Apostolskiej. Być może kwestia litewska była jednym z tych czynników, które ostatecznie przesądziły o zawieszeniu kontaktów z papieństwem w 1248 roku.

Romanowicze mimo niekorzystnego obrotu spraw wspierali nadal Towtywiła w jego walkach z Mendogiem w latach 1251–1252. W 1252 roku książę Daniel posiłkowany przez brata Wasylka, syna Lwa, Połowców oraz Pińszczan ruszył na Nowogródek. Niedaleko od jeziora Wygonowskiego wojska rusko-połowieckie rozbiły Litwinów, po czym rozpoczęły pustoszenie obszarów wokół Nowogródka. Jednakże ze względu na niechęć Pińszczan do dalszych walk zdecydowano zawrócić do Chełma. Efektem wypraw przedsięwziętych przez Rusinów w latach 1251–1252 było zajęcie Grodna. W odwecie wojska litewskie pod wodzą Wojszełka spustoszyły obszar wokół Turyjska.³³

Rozpoczynając działania przeciw Litwie, książę Daniel zwrócił baczniejszą uwagę na Jaćwież. Ziemie jaćwieskie stały się wówczas przedmiotem

---

³⁰ J. Latkowski, *op. cit.*, s. 32; Podobnie H. Łowmiański, który zwraca uwagę na zbieżność w czasie akcji wojskowej księcia Daniela przeciw Jaćwieży, z powołaniem przez Alberta Suerbera biskupa jaćwieskiego, *Studia...*, s. 316.

³¹ *Historia Russiae Monumenta ex antiquis exterarum gentium archiviset bibliothecis deprompta*[dalej HRM], t. I, wyd. A. J. Turgieniew, Sankt-Peterburg 1841, t. I, nr 67.

³² H. Łowmiański, *op. cit.*, s. 318.

³³ ПСРЛ, t. II, s. 818–819.

zainteresowania także innych ośrodków politycznych, obok Litwy i Mazowsza aktywne działania dyplomatyczne podjął Zakon Krzyżacki. Doprowadziło to faktycznie do rywalizacji między tymi ośrodkami i wykształcenia się po 1251 r. dwóch przeciwstawnych bloków politycznych: włodzimiersko-mazowieckiego i krzyżacko-litewskiego.³⁴

W sojuszu mazowiecko-włodzimierskim dominującą rolę odgrywał Daniel Halicki. Dzięki jego poparciu władzę na Mazowszu przejął (po zmarłym w 1248 r. Bolesławie) Siemowit I.³⁵ Wspierając Siemowita przeciw jego bratu Kazimierzowi kujawskiemu, książę ruski zyskał w protoplaście Piastów mazowieckich wiernego sojusznika. Stanowisko książąt polskich wobec kwestii jaćwieskiej nie było jednak tak jednolite jak za panowania Konrada Mazowieckiego. O ile bowiem książę Siemowit dążył do nabytków w Jaćwieży w porozumieniu z Rusią, o tyle Kazimierz kujawski starał się osiągnąć zwierzchnictwo nad plemionami bałtyjskimi tylko własnymi siłami.³⁶ Pomiędzy tymi dwiema odmiennymi koncepcjami politycznymi pośrednie stanowisko zajął ówczesny książę krakowski Bolesław Wstydlivy. Motywy udziału Bolesława w koalicji antyjaćwieskiej nie są w pełni jasne. Według J. Karwasińskiej i B. Włodarskiego, książę krakowski był rzecznikiem akcji misyjnej i chrystianizacyjnej, co w głównej mierze wynikało z jego pobudek religijnych.³⁷ Wydaje się jednak uzasadnione zdanie B. Wróblewskiego, że Bolesław będąc zręcznym politykiem kierował się bardziej praktycznymi względami. Książę krakowski poprzez udział w walkach z Jaćwieżą starał się uzyskać przodującą rolę wśród książąt dzielnicowych. Umocnił on swoją pozycję w Małopolsce, zyskując poparcie duchowieństwa oraz uzyskując zwolnienie od opłat na rzecz ruchu krucjatowego.³⁸ Na decyzje Bolesława, by zaangażować się w walki na Jaćwieży, wpływ miało zapewne jego powinowactwo z Romanowiczami.³⁹

³⁴ J. Powierski, *Rola Jaćwieży...*, s. 94–95.

³⁵ ПСРЛ, t. II, s. 810; Por. J. Powierski, *Rola Jaćwieży...*, s. 94–95; B. Włodarski, *Problem jaćwieski...*, s. 31.

³⁶ B. Włodarski, *Problem...*, s. 30–32.

³⁷ J. Karwasińska, *Sąsiedztwo kujawsko-krzyżackie 1235–1343*, „Rozprawy Historyczne Towarzystwa Naukowego w Warszawie”, 1927, t. VII, z. 1, s. 38; B. Włodarski, *Z dziejów rywalizacji Polski, Rusi i Zakonu Krzyżackiego o ziemię jaćwieską w połowie XIII wieku*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, 1956, t. VIII, s. 43.

³⁸ B. Wróblewski, *Problem jaćwieski w polityce Bolesława Wstydliviego w latach 1248–1264*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”, S. Humanistyczno-Społeczna, 1970, z. 72, s. 6.

³⁹ W 1247 r. doszło do ślubu księcia Lwa z Konstancją, córką króla węgierskiego Beli IV, a siostrą Kingi, żony księcia Bolesława Wstydliviego. Por. М. Грушевський, *Хронологія...*, s. 33; D. Dąbrowski, *Rodowód Romanowiczów...*, s. 108–114, kładzie datę zawarcia tego małżeństwa na okres między 1246 a 1247.

Wojska włodzimiersko-polskie uderzyły na ziemię jaćwieskie w 1248 roku. Punkt zborny wyznaczono pod Drohiczynem. W wyprawie udział wzięli Daniel, Siemowit oraz oddziały przysłane przez Bolesława Wstydliego. Z Drohiczyna ruszono na posiadłości plemion Zlińców. Siły polskie po splądrowaniu pierwszej napotkanej osady podpaliły budynki, w ten sposób niwecząc możliwość zaskoczenia Jaćwiągów. Doprowadziło to do nieporozumień z Rusinami. W trakcie wyprawy spór polsko-ruski narastał. Z opisu kronikarza możemy wnioskować, że dotyczył kwestii dowództwa nad wyprawą. Wojska Siemowita bez porozumienia z Danielem podjęły działania zbrojne. Konflikt ten próbowali wykorzystać Zlińcy, którzy wysłali posła Niebiosta do księcia ruskiego z propozycją bezpiecznego odwrotu wojsk ruskich. Książę Daniel nie zgodził się wycofać, ale być może obiecał nie wspomagać wojsk polskich. Wskazywałby na to fakt, że wojska ruskie nie umocniły swojego obozowiska, równocześnie nie udzieliły pomocy Polakom zaatakowanym przez Jaćwiągów. Dopiero na kilkakrotne prośby Siemowita Daniel wysłał odsiecz. Ostatecznie wojska polskie podporządkowały się Danielowi, co zakończyło konflikt. Wojska rusko-mazowieckie ruszyły w głąb Jaćwieży. Jaćwiągowie, wykorzystując trudne warunki terenowe, zastosowali taktykę nękania przeciwnika gwałtownymi atakami. Sytuację pogorszył fakt, iż przewodnicy sił rusko-mazowieckich pobłądzili. Wykorzystując jako przewodników jeńców wojennych, wojska mazowiecko-ruskie zdołały dotrzeć do Wizny.⁴⁰ Wyprawa zakończyła się fiaskiem. Mimo spustoszenia znacznych obszarów oraz pojmania wielu jeńców nie osiągnięto zasadniczego celu wyprawy, jakim było podporządkowanie tej części Jaćwieży.

Obok działań militarnych, zarówno Rusini jak i książęta polscy podjęli starania dyplomatyczne mające na celu uzyskanie praw do ziem jaćwieskich. Książę Daniel już w 1247 roku wystąpił do kurii papieskiej z prośbą o zatwierdzenie ziem, nad którymi władza on i jego brat Wasylko oraz znajdujących się pod ich zwierzchnictwem.⁴¹ W bulli papieskiej zatytułowanej *Exigentibus vestre devotiones* papież zabraniał komukolwiek z rycerzy zakonnych zdobywania ziemi na terytorium należącym do książąt ruskich.⁴² Podobne działania podjęła także strona polska. W 1248 roku z inicjatywy Bolesława Wstydliego doszło do założenia biskupstwa misyjnego dla Jaćwiągów w Łukowie. Legat Albert Suerber mianował wówczas biskupem łukowskim dominikanina Henryka. Henryk jednak mimo poparcia księcia Bolesława Wstydliego nie rozpoczął działalności misyjnej i wkrótce opu-

⁴⁰ ПСРЛ, т. II, с. 810–811.

⁴¹ HRM, т. I, nr 67.

⁴² HRM, т. I, nr. 69.

ścił Polskę.⁴³ W tej sytuacji w grudniu 1248 roku książę Bolesław spotkał się w Inowłodziu z Kazimierzem kujawskim i Siemowitem mazowieckim. Rozmowy utrudniał konflikt istniejący między książętami Kazimierzem i Siemowitem o spuściznę po ojcu.⁴⁴ Zdaniem B. Włodarskiego, uzgodniono wówczas wspólny program wobec kwestii jaćwieskiej.⁴⁵ Program ten nie doczekał się jednak realizacji. Kazimierz Konradowic nadal podejmował działania polityczne na własną rękę, z kolei jego młodszy brat Siemowit pozostał wierny sojuszowi z Rusią.⁴⁶

Walki pomiędzy Rusią i Mazowszem z jednej a Jaćwiegami i Litwą z drugiej strony zostały przerwane około 1252 roku. Wówczas to Mendog wystąpił do księcia Daniela z propozycjami zawarcia pokoju, który zamierzano umocnić małżeństwem córki Mendoga z synem Romanowicza.⁴⁷ Lakoniczność kronikarza nie pozwala w pełni rozstrzygnąć, czy wówczas rozejm zawarto. Zdaniem części historyków, nie doszedł on do skutku, ponieważ informacje o zawarciu mariażu między córką Mendoga a Szwarzem pojawiają się dopiero pod 1254 rokiem.⁴⁸ Jednakże biorąc pod uwagę ówczesną sytuację

⁴³ S. Kujot, *Dzieje Prus Królewskich*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, t. XX-XXV, 1913–1918, s. 776; W. Abraham, *Organizacja kościoła łacińskiego na Rusi*, Lwów 1904, s. 156; M. Starnawska, *Między Jerozolimą a Łukowem, Zakony Krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 1999, s. 63–64; K. R. Prokop, *Biskup pomocniczy w diecezjach polskich w dobie przedtrydenckiej*, Kraków 2002, s. 78–79.

⁴⁴ K. Maleczyński, *Dwa nieznanne dokumenty*, „Kwartalnik Historyczny”, t. XXXVIII, s. 459. Por. B. Włodarski, *Rywalizacja o ziemie pruskie w połowie XIII wieku*, Toruń 1958, s. 38.

⁴⁵ B. Włodarski, *op. cit.*

⁴⁶ B. Wróblewski, *Problem jaćwieski...*, s. 8.

⁴⁷ ПСРЛ, Т. II, s. 819–820. Lakoniczność latopisu nie pozwala jednoznacznie ustalić, który z synów księcia Daniela był przeznaczony do planowanego mariażu. Pod uwagę możemy wziąć dwóch potomków księcia halicko-włodzimierskiego: Romana i Szwarzna. Wydaje się, że ze względu na wiek i zaangażowanie w walkach na Litwie związek małżeński zawrzeć miał Roman. Plany jego ożenku z Litwiną upadły w momencie, kiedy pojawiła się w polityce księcia Daniela kwestia babenberska. Wówczas miejsce Romana zajął młodszy z Romanowiczów, Szwarzno. Zdaniem D. Dąbrowskiego, w 1251 r. Roman został ożeniony z córką chana połowców Tagaka (D. Dąbrowski, *Rodowód Romanowiczów...*, s. 127–128), nie mógłby więc być brany pod uwagę przy planowanym małżeństwie litewskim. Jednakże w roku 1252 spośród synów Daniela dwóch tylko osiągnęło wiek sprawny: książę Lew, żonaty od roku 1247 z córką króla węgierskiego Konstancją, oraz książę Roman. Właściwie więc tylko książę Roman mógł wchodzić w rachubę. Jedynym wytłumaczeniem tej sytuacji może być hipoteza, że Mendog, wysyłając poselstwo w sprawie pokoju, który zamierzał umocnić związkiem małżeńskim swej córki z synem Daniela Romanem, nie wiedział, iż ten właśnie poślubił córkę Połowców Tagaka.

⁴⁸ М. Грушевський, *История України...*, t. III, s. 81; В. Т. Пашуто, *Образование литовского государства...*, s. 281; М. Ф. Котляр, *Галицько-волинська Русь*, Київ 1998, s. 288.

polityczną księstwa halicko-włodzimierskiego, porozumienie z Litwą wydaje się realne i możliwe w tym czasie. Według przekazu latopisu, wówczas to z koalicji antylitewskiej ubyli kolejni sprzymierzeńcy Romanowiczów: część plemion jaćwieskich, które podobnie jak Żmudzini przeszli na stronę Mendoga.⁴⁹

Wkrótce zaś potem u księcia Daniela zjawili się posłowie króla węgierskiego Beli IV z propozycją wspólnej wyprawy na ziemię czeską. Książę włodzimierski wspólnie z Bolesławem Wstydlwym i Siemowitem wyprawił się na ziemię opawską, gdzie przebywał do jesieni 1253 roku.⁵⁰

Wykorzystując nieobecność księcia halicko-włodzimierskiego, prawdopodobnie w 1253 roku, Mendog koronował się na króla. Inicjatorem koronacji władcy litewskiego był Zakon Krzyżacki.⁵¹ Według przekazu późniejszych źródeł ceremonia odbyła się w Nowogródku.⁵² Zdaniem H. Paszkiewicza wybór miejsca wynikał z faktu, że był to teren dla króla Litwy bezpieczny, oddalony od ośrodków pogańskich, wrogo nastawionych wobec chrześcijaństwa.⁵³ Na prawosławnej Rusi Czarnej koronacja królewska władcy litewskiego wzbudzała zapewne mniej emocji niż w pogańskiej Litwie. Być może wybór miejsca miał też znaczenie symboliczne, manifestował pretensje władcy litewskiego do Rusi Czarnej.⁵⁴

Dla księcia Daniela, który powrócił we wrześniu 1253 roku do Chełma, godność królewska Mendoga była pretekstem do wznowienia konfliktu z Litwą. Książę halicko-włodzimierski mógł odebrać tę koronację jako wyraz dążenia władcy litewskiego do hegemonii nad ziemiami południoworuskimi. Co więcej, wejście Litwy do grona państw katolickich mogło skutkować tym, że przejmie ona dotychczasową rolę księstwa halicko-włodzimierskiego, głównego partnera politycznego dla krajów zachodnioeuropejskich.

Zmusiło to Romanowiczów do zmiany dotychczasowej polityki wobec papieżstwa. Książę Daniel stosujący dotychczas politykę lawirowania między Stolicą Apostolską a Ordą w 1253 roku podjął decyzję o związaniu się z krajami europejskimi. Jak podaje kronika, za radą książąt polskich: Bolesława Wstydlwego i Siemowita oraz swojej matki, książę halicko-włodzimierski przyjął koronę królewską i koronował się w Drohiczynie.⁵⁵ Wybór miejsca

⁴⁹ ПСРЛ, т. II, s. 820.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ H. Łowmiański, *Studia...*, s. 319.

⁵² *Густиньская летопись*, ПСРЛ, т. II, Санкт-Петербург 1843, s. 342; M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Rusi*, t. I, Warszawa 1846, s. 289. Por. H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie...*, s. 80.

⁵³ H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie...*, s. 80–81.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ ПСРЛ, т. II, s. 826–827.

koronacji mógł akcentować prawa Romanowicza do ziem jaćwieskich, do których pretensje zgłaszali także Mendog i Zakon Krzyżacki.⁵⁶ Bardzo prawdopodobny wydaje się pogląd A. Poppe, że ważną rolę w wyborze Drohiczyzna odegrały kwestie kościelne. Historyk ten zwrócił uwagę, że przynależność diecezjalna tego grodu w połowie XIII wieku nie była w pełni jasna. W okresie kiedy gród ten wchodził w skład dzielnicy mazowieckiej, był on podporządkowany biskupstwu płockiemu. W 1248 roku kiedy Drohiczyzn znajdował się w posiadaniu księcia Daniela, legat papieski Albert przedstawił Romanowiczowi plan utworzenia w tym grodzie biskupstwa misyjnego dla Jaćwieży. Dla księcia Daniela utrzymującego kontakty z książętami europejskimi i Kościołem rzymsko-katolickim założenie takiego biskupstwa właśnie w Drohiczyźnie dawało możliwość skutecznego współzawodnictwa z Litwą i zakonem. Według A. Poppe, koronacja Daniela w Drohiczyźnie na terytorium niezwiązanym w 1253 roku z żadną z ruskich eparchii wynikało w pierwszym rzędzie z przyczyn politycznych: wzmocnienia jego pozycji na zabużańskich ziemiach razem z czynnym poparciem chrystianizacji Jaćwieży. Było to konieczne, by skutecznie przeciwstawić się pretensji Zakonu i Mendoga do tych ziem. Dla biskupów księstwa halicko-włodzimierskiego przeniesienie koronacji do Drohiczyzna było natomiast prostym wyjściem ze złożonej w rezultacie kościelnego podziału sytuacji, spotęgowanej zajęciem Konstantynopola przez katolików. Koronacja w Chełmie wymagała uczestnictwa w uroczystościach kościelnych biskupa Opizo jako papieskiego legata. Uczestnictwo w nabożeństwie duchownych katolickich zależało z kolei od zgody miejscowego biskupa, w tym wypadku biskupa chełmskiego. Takie ekumeniczne nabożeństwo nie było wykluczone, ale wymagało trudnych i odpowiedzialnych w skutkach rozwiązań.⁵⁷

Wkrótce po koronacji Daniel wznowił walki z Jaćwiegami. W wyprawie na Jaćwież obok króla ruskiego udział wzięli jego syn Lew i książę mazowiecki Siemowit. Podczas działań militarnych ponownie doszło do konfliktu między Rusinami i Polakami. Latopis bardzo niejasno mówi o powodach pisząc, iż „Ляхом же исполнившимся зависти и льсти...”. Mimo to Rusinom udało się odnieść pewne sukcesy. Lew zdołał rozbić siły kunigasa

---

⁵⁶ В. Т. Папуто, *О политике папской курии на Руси*, s. 64, podobnie М. Ф. Котляр, *Данило Галицький*, Київ 1979, s. 173. Odmienne nieco powody koronacji Daniela w Drohiczyźnie przedstawia G. Stökl, który wiąże je z zagrożeniem tatarskim. G. Stökl, *Das Fürstentum Galizien-Wolhynien* [w:] *Handbuch der Geschichte Russlands*, Stuttgart 1980, s. 519.

⁵⁷ А. Поппэ, *Почему венчание Данила на королевство состоялось в Дрогичине?*. Tezy nieopublikowanego referatu otrzymałem dzięki uprzejmości Pana Profesora A. Poppe, za co serdecznie dziękuję.

jaćwieskiego Stekinta, pod wrażeniem tego zwycięstwa do Daniela przybył inny dowódca jaćwieski Komat, który obiecał uznać jego zwierzchnictwo. Wojska włodzimiersko-mazowieckie podeszły pod gród Raj, ale po spustoszeniu okolicznych obszarów zawrócono.⁵⁸ Ostatecznie więc kolejna wyprawa Daniela nie odniosła spodziewanych sukcesów. Bez wątpienia przyczyniła się do tego strona polska, która weszła w jakieś układy z Jaćwiegami. Być może było to wynikiem nieporozumień związanych z podziałem stref wpływów w Jaćwieży.

Po powrocie z wyprawy jaćwieskiej król Daniel wznowił działania wojenne przeciw Mendogowi. Ich przebieg i chronologia nie są w pełni jasne. W kronice halicko-włodzimierskiej mamy informacje, że w czasie kiedy Daniel wyprawił się na Nowogródek, doszło do konfliktu między jego synem Lwem a Mongołami.⁵⁹ W literaturze naukowej w znacznej części wydarzenie to przesuwano na 1252 rok, idąc za ustaleniami M. Hruszewskiego. Jednakże sam M. Hruszewski nie wykluczał ewentualności, że wspomniana relacja opisuje wyprawę na Nowogródek z 1254 roku.⁶⁰ Taka datacja zlikwidowałaby niezrozumiałą lukę czasową oddzielającą początki konfliktu z Mongołami (1252 r.) od wyprawy odwetowej Korency z 1254 roku. Potwierdzałoby to dalszy przebieg wydarzeń. Według przekazu kroniki, w 1254 roku Daniel i Mendog zawarli porozumienie pokojowe. Zgodnie z umową król litewski przekazywał Nowogródek, Słonim i Wołkowyjsk oraz inne grody Rusi Czarnej księciu Romanowi Daniłowiczowi jako lenno. Układ pokojowy potwierdzono małżeństwem córki Mendoga z drugim synem Daniela Szwarnem.⁶¹ Władzę litewskiego do zawarcia porozumienia skłonić mogły sukcesy wojsk halicko-włodzimierskich na Rusi Czarnej oraz nawiązanie kontaktów dyplomatycznych między Romanowiczem a zakonem. Zawarty w 1254 roku w Raciążu układ rusko-krzyżacki przewidywał przyznanie 1/3 ziem jaćwieskich królowi Danielowi i księciu Siemowitowi w zamian za pomoc przy jej opanowaniu.⁶² Układ ten wymierzony był przeciwko Kazimierzowi kujawskiemu⁶³, a jak sądzi B. Wróblewski także przeciw Bolesławowi Wstydliwemu.⁶⁴ Obaj książęta Kazimierz i Bolesław w 1253 roku uzyskali zgodę papieską na ob-

⁵⁸ ПСРЛ, t. II, s. 827–828.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 828–829.

⁶⁰ Грушевський, *Хронологія подій...*, s. 35.

⁶¹ ПСРЛ, t. II, s. 830–831; D. Dąbrowski, *Rodowód Romanowiczów...*, s. 168.

⁶² *Codex diplomaticus Masoviae, dokumenty z lat 1248–1355*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, przy wsp. K. Paczuskiego i H. Wajsa, Wrocław 1989, t. II, nr 41, K. Stopka, *Próby...*, s. 29.

⁶³ J. Karwasińska, *Sąsiedztwo...*, s. 41–42.

⁶⁴ B. Wróblewski, *Problem...*, s. 10.

jęcie władzy w Galindii i Połekszy. Legat papieski Opizo z Mezano miał czuwać nad organizacją kościoła na nowych terenach.⁶⁵

Układ raciąski zapewniał Zakonowi Krzyżackiemu z jednej strony przysze nabytki w Jaćwieży, z drugiej zaś był on atutem dla wszystkich kontrahentów w kontaktach dyplomatycznych z Mendogiem. W zaistniałej sytuacji królowi litewskiemu nie pozostawało nic innego, jak zawrzeć porozumienie z Danielem. O tym, że układ z Rusią nie był dla Litwinów korzystny, świadczy niechęć Medoga do wywiązywania się z zobowiązań sojuszniczych. Już w 1256 roku, zgodnie z umową, wojska litewskie miały wesprzeć króla Daniela w wyprawie na księstwo kijowskie. Jako punkt zborny wyznaczono Wozwjagl. Wojska litewskie przybyły pod gród ze znacznym opóźnieniem, kiedy został już opanowany przez siły halicko-włodzimierskie. Litwini zastawszy gród zniszczony, zaczęli pustoszyć obszary wokół Łucka. Przeciwko nim ruszyły oddziały ruskie pod dowództwem tysięcznika Jerzego Domaziricza i Oleksa Orikszy, które rozgromiły Litwinów. Podczas walk zginął wojewoda litewski Chwał.⁶⁶ Powyższe wydarzenia mogły być wynikiem niekarność Litwinów, ale nie możemy wykluczyć, iż świadomie sabotowali oni poczynania ruskie. Opóźniając swoje przybycie, Litwini faktycznie spowodowali upadek planu zajęcia Kijowa, a dodatkowo rabując ziemię łucką, czynnie uniemożliwiali dalsze działania na ziemi kijowskiej. Należy zwrócić uwagę, że opanowanie Kijowa przez Daniela oznaczałoby poważne wzmocnienie pozycji tegoż władcy, także w stosunku do Litwy. Być może wpływ na postępowanie litewskie miały sukcesy ruskie w Jaćwieży.

Na krótko przed wyprawą kijowską na Jaćwież uderzyły wojska koalicji, w skład której wchodził: Wasylko, Lew, Szwaro, Roman, Gleb Wołkowyjski, Izjasław Świsłocki oraz Siemowit i posiłki małopolskie. Generalne starcie nastąpiło w osadzie Przywisch, gdzie właśnie odbywał się wiec lub zjazd plemienny, bowiem napastnicy zastali tam połączone siły Zlińców, Krysmieńców i Pokeńców. W bitwie nie zdołano rozbić Jaćwiegów. Wojska koalicji ruszyły w głąb terytorium jaćwieskiego, niszcząc grody: Tajsewicz, Bourjał, Rajmocz, Komata, docierając do Korkowiczów. Tutaj poddał się naczelnik Jundził. Dalsze działania wojenne skłoniły i innych kunigasów do poddania się władzy księcia ruskiego.⁶⁷ Księstwo halicko-włodzimierskie rozciągnęło swoje zwierzchnictwo nad południową Jaćwieżą. Książęta polscy Siemowit i Bolesław także wyciągnęli korzyści z tej wyprawy. Wskazywałaby na to relacja kronikarza, w której czytamy, że Daniel posłał swojego

⁶⁵ B. Wróblewski, *Problem...*, s. 8-9.

⁶⁶ ПСРЛ, t. II, s. 838-839.

⁶⁷ *Ibid.*, s. 831-835.

przedstawiciela po daninę i część jej oddał wojewodzie Sięgniewowi, żeby pokazać sprzymierzeńcom mazowieckim, że Jaćwiegowie płacą dań królowi Danielowi.⁶⁸ Uzasadnione wydaje się zdanie G. Białuńskiego, że część dani-ny, którą otrzymali Polacy, była zapłatą za pomoc w podboju, lub też było to częścią działu książąt polskich.⁶⁹ Zgodnie z układem raciąskim, stronie polskiej przysługiwało 1/6 ziemi jaćwieskiej. Potwierdzały to układ zawar-ty między Siemowitem a Krzyżakami w Troszynie 15 czerwca 1260 roku, który gwarantował księciu mazowieckiemu posiadanie szóstej części ziemi jaćwieskiej w zamian za pomoc w dalszym jej opanowaniu.⁷⁰ Powstanie ko-alicji krzyżacko-rusko-mazowieckiej zmusiło Kazimierza kujawskiego do zre-zygnowania z praw do nabytków w Jaćwieży w 1255.⁷¹ Jedynie Bolesławowi Wstydliwemu udało się uzyskać zgodę papieża Aleksandra V na odnowie-nie biskupstwa łukowskiego oraz powołanie krucjaty antyjaćwieskiej. Na jej organizatora wyznaczono dominikanina Bartłomieja z Pragi.⁷²

Opanowanie Jaćwieży przez Daniela doprowadziło zapewne do nowych nieporozumień z Litwinami, którzy także zainteresowani byli tymi obszara-mi. Enigmatyczność wiadomości źródłowych nie pozwala stwierdzić, czy już w 1256 roku został zerwany układ litewsko-ruski. Kolejne informacje o kon-taktach litewsko-ruskich pojawiają się w kronice pod rokiem 1258. Wówczas to Wasylko został przymuszony przez mongolskiego namiestnika Burundaja do wyprawy na Litwę. Książę Wasylko pustosząc ziemie litewskie, jak poda-je kronikarz, szukał swojego bratanka Romana. Po najeździe Burundaja na Ruś Czarną wyprawił się Daniel. Zajął on Wołkowyjsk i zamierzał pojmać książąt litewskich Wojszelka i Towtywiła. Autor kroniki wyjaśnia, że obaj książęta litewscy porwali i uwięzili księcia ruskiego Romana. Daniel nasał na Litwę także Michała Rościszawicza.⁷³ W literaturze panuje pogląd, że Roman Daniłowicz został pojmany przez Wojszelka w odwet za wspólny pochód Wasylka z Mongołami na Litwę.⁷⁴ Wydaje się to bardzo możliwe, choć nie możemy wykluczyć, że do konfliktu litewsko-ruskiego doszło mię-dzy 1257 a 1258 rokiem. Do takiego poglądu skłania analiza wydarzeń z lat 1257–1259. Jeszcze w 1254 roku syn Mendoga Wojszełk, który pośredniczył w zawieraniu układu pokojowego z Danielem Halickim, przyjął chrzest w ob-

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ G. Białuński, *Studia z dziejów plemion pruskich i jaćwieskich*, Olsztyn 1999, s. 104.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 105.

⁷¹ B. Wróblewski, *Problem...*, s. 10.

⁷² *Monumenta Poloniae Vaticana*, ed. J. Ptaśnik, Kraków 1914, t. III, nr 76.

⁷³ ПСРЛ, t. II, s. 845–847.

⁷⁴ B. Т. Папыро, *Очерку по истории...*, s. 284; B. Włodarski, *Polska i Ruś*, Warszawa 1966, s. 180; S. Aleksandrowicz, *Działania wojenne w XI-XIII w. [w:] Z dziejów wojskowych ziem północno-wschodniej Polski*, Białystok 1986, s. 31.

rządki prawosławnym i wstąpił do monasteru w Połonie. W 1257 wyruszył on w pielgrzymkę do jednego z monasterów znajdujących się we wschodniej Grecji⁷⁵, ale nie zdołał do niego dotrzeć, powrócił więc do Nowogródka. Według kronikarza postawił on monaster nad rzeką Niemen.⁷⁶ Wojszełk mógł zatem w drugiej połowie 1257 lub na początku 1258 roku ponownie włączyć się w działalność polityczną na obszarze Rusi Czarnej. Przemawia za tym fakt, iż był on obok Towtywiła głównym inicjatorem uwięzienia Romana Daniłowicza.

Konflikt rusko-litewski trwał do śmierci Mendoga. W 1262 roku król litewski nasał na Wasylka wojska, które spustoszyły obszar dookoła grodów Kamienia i Mielnika. W pościg za Litwinami wyruszyli wojewodowie Żelisław, Stepan Medusznik oraz książę Wasylko z synem Włodzimierzem. Wasylko zabiegł drogę siłom litewskim pod grodem Nebel i rozbił je.⁷⁷ Były to ostatnie walki rusko-litewskie za panowania księcia Daniela. W 1263 roku Mendog został zabity, wkrótce po tym władzę na Litwie objął Wojszełk, który zawarł porozumienie z księciem Wasylkiem oraz synem Daniela Szwarnem.⁷⁸

Powyższe rozważania nad polityką północną prowadzą do wniosku, że stanowiła ona główny kierunek działań politycznych księcia Daniela Halickiego w trzecim ćwierćwieczu XIII wieku. Książę halicko-włodzimierski działania dyplomatyczne i militarne wobec obszarów bałtyjskich koncentrował na dwóch zasadniczych celach: likwidacji zagrożenia ze strony nowo ukształtowanej państwowości litewskiej oraz ubezpieczeniu ziemi włodzimierskiej od najazdów jaćwieskich. Temu ostatniemu celowi służyć miało rozciągnięcie zwierzchnictwa ruskiego nad sąsiednimi plemionami bałtyjskimi. Dla realizacji swoich zamierzeń politycznych książę Daniel zmuszony był szukać wsparcia w innych ośrodkach politycznych, zainteresowanych kwestią bałtyjską. Najtrwalsze porozumienie łączyło księcia halicko-włodzimierskiego z Mazowszem, które podobnie jak ziemia włodzimierska borykało się z problemem najazdów jaćwieskich. Odnowione około 1240 roku porozumienie mazowiecko-ruskie trwało aż do śmierci Daniela, co biorąc pod uwagę częstotliwość zmiany przez księcia ruskiego porozumień sojuszniczych, jest godne podkreślenia. Porozumienie z Mazowszem było głównym oparciem dla działań księstwa halicko-włodzimierskiego do lat pięćdziesiątych XIII wieku. Nie bez znaczenia były w tym względzie bliskie związki rodzinne pomiędzy Piastami mazowieckimi a Romanowiczami. Zarówno małżeństwo Wasylka

⁷⁵ *Лумонис Рувькуй*, ed. 1989, s. 414, przyp. 9.

⁷⁶ *ИСРП*, t. II, s. 859.

⁷⁷ *Ibid.*, s. 855.

⁷⁸ *Ibid.*, s. 862.

z córką Konrada I Dobrawką, jak i Siemowita I z Perejasławą Daniłówną, umacniało więzi i stwarzało okazję do ścisłej współpracy.

Oslabienie polityczne Mazowsza w wyniku rywalizacji między książętami Kazimierzem i Siemowitem spowodowało, że Daniel Halicki podjął próby nawiązania kontaktów także z innymi siłami zainteresowanymi obszarami bałtyjskimi. Dlatego też dyplomacja włodzimierska wykorzystwała ówczesne zainteresowanie Stolicy Apostolskiej obszarami ruskimi nie tylko do prób stworzenia koalicji antymongolskiej, ale i za jej pośrednictwem zawarła porozumienie z Zakonem Inflanckim. Fakt współdziałania Daniela i wojsk zakonnych podczas walk z Mendogiem zaprzecza pogładowi o dostrzeganiu już w połowie XIII wieku przez książąt halicko-włodzimierskich zagrożenia niemieckiego.⁷⁹ Porozumienie rusko-krzyżackie nie okazało się wprawdzie trwałe, ale wynikało to z faktu, że każda ze stron posiadała odmienne plany polityczne wobec ziem litewskich i jaćwieskich. Doprowadziło to wkrótce niedawnych sojuszników do rywalizacji na polu dyplomatycznym. Mimo że dyplomacja zakonna odniosła znaczne sukcesy, doprowadzając do chrztu Mendoga i nadania mu korony królewskiej, książę Daniel zdołał jednak obronić swoją dominującą pozycję polityczną na obszarze Europy Wschodniej, o czym dobitnie świadczy układ raciąski.

RÉSUMÉ

La présente publication se propose de présenter la politique d'un des plus éminents souverains ruthènes du XIIIe siècle, le prince Daniel de Halicz-Vladimir. Les résultats de l'analyse effectuée à partir de documents-source nous font pencher pour l'hypothèse que cette politique était déterminante pour l'orientation des démarches politiques du prince Daniel au cours du troisième quart du XIIIe siècle. En effet, les actions diplomatiques et militaires entreprises par le souverain envers les territoires baltes tendaient essentiellement à atteindre deux objectifs principaux: faire disparaître les menaces liées à la naissance récente d'un Etat lituanien et protéger la région de Vladimir contre les incursions des Iadzvigues. Afin d'aider à l'accomplissement de ce dernier projet, le prince voulait étendre la suprématie russe sur les peuplades baltes voisines. La réalisation de ces objectifs l'obligeait à chercher du soutien auprès d'autres centres politiques. Aussi, l'alliance la plus durable fut celle que le prince de Halicz-Vladimir avait contractée avec la Mazovie, province qui, tout comme la région de Vladimir, était particulièrement exposée aux incursions des Iadzvigues. L'accord russo-mazovien, renouvelé aux environs de 1240, aura duré jusqu'à la mort de Daniel, ce qui, compte tenu de la régularité avec laquelle le prince changeait

⁷⁹ Zob. N. J. Szczawielewa, *Sprawa pruska w polityce Daniela Halickiego*, [w:] *Ekspancja niemieckich zakonów...*, s. 53, 55; В. Т. Пашуто, *Внешняя политика Древней Руси*, Москва 1959, s. 258; М. Ф. Котляр, *Данило Галицький*, Київ 1979, s. 97–107.

d'alliances, est tout à fait remarquable. Cet accord servit par ailleurs de principal appui aux actions effectuées par la principauté de Halicz-Vladimir jusque dans les années cinquante du XIIIe siècle. Il convient de souligner cependant que les liens de parenté proches entre les Piast de Mazovie et les Romanowicz y furent aussi pour quelque chose.

L'affaiblissement de la position politique de la Mazovie dû à la rivalité entre les princes Kazimierz et Siemowit contraignit Daniel à chercher des alliés également auprès d'autres forces pour lesquelles les territoires baltes n'étaient pas indifférents. Aussi, la diplomatie de Vladimir mit-elle à profit l'intérêt manifesté par le Saint Siège à l'égard des pays ruthènes, en essayant d'une part de monter une coalition antimongolienne et, de l'autre, en concluant par l'intermédiaire du Vatican des accords avec l'Ordre des Porte-Glaive. Le combat mené en commun par Daniel et les armées de l'Ordre contre Mendog (Mindaugas) contredit l'opinion selon laquelle, déjà au XIIIe siècle, les princes de Halicz-Vladimir se rendaient compte de la menace germanique. Les accords russo-teutoniques ne firent pas long feu; chacune des parties ayant, en effet, ses propres projets politiques envers les terres lituaniennes et celles des Iadzvigues, les anciens alliés ne surent éviter un affrontement diplomatique. Alors que la diplomatie teutonique y connut de grands succès, amenant Mendog à se faire baptiser et le ceignant d'une couronne, Daniel, lui aussi, réussit à défendre sa position politique dominante en Europe de l'Est, comme le prouve le traité de Raciąż.